

NOTIȚE ISTORICE DESPRE MĂNĂSTIREA RĂCHITOASA (SECOLUL AL XVII-LEA)

Gheorghe Clapa

Plaiurile bârlădene, cercetate cu osârdie și cu iubire de istorici ca episcopul Iacov Antonovici și Gheorghe Ghibănescu, de folcloriști ca Tudor Pamfile și Virgil Caraivan, cântate de poeți ca Alexandru Vlahuță, George Tutoveanu, G.G. Ursu, C.D. Zeletin ș.a. sunt cele pe care le circumscriu hărțile. Se poate vorbi, însă despre plaiuri bârlădene și într-un sens ce depășește geografia, într-o accepțiune spirituală, astfel că plaiuri bârlădene putem găsi mult mai la vest de cât ne îngăduie orice hartă din nordul fostului județ Tecuci, către Podul Turcului și Răchitoasa pe Valea Zeletinului. Din cele mai vechi timpuri și până astăzi, cea mai mare parte a legăturilor economice, sociale și culturale ale acestor așezări s-a făcut nu cu Tecucii sau cu Bacăul ci cu Bârladul.

Răchitoasa este un sat străvechi, atestat la 21 decembrie 1452*, și este situat în partea de nord-vest a municipiului Bârlad, la o distanță de 36 km. Mănăstirea Răchitoasa, de pe Valea Zeletinului, era pe vremuri una din cele mai bogate mănăstiri din Moldova. Ea a fost întemeiată în anul 1697 de către Ilie Enache Țifescu, poreclit „Frige Vacă” și de soția sa Tofana, sora domnitorului Mihai Racoviță. Dar, prima ctitorie a Mănăstirii Răchitoasa reiese din documentul din 19 iunie 1677 când Andonie, feciorul lui Ilie, nepotul lui Ignat și alții, strănepoți a lui Ignat din Răchitoasa dăruiesc lui Enache clucerul un loc pentru zidirea unei mănăstiri, cu pomeți, câmpuri, pământuri de arat, fânaș, vad de moară, râmnice de pește și pădure, partea unchilor lor, Istrate și Mihul¹. Clucerul Enache face și alte cumpărături din satul Răchitiș de la Simion și de la cumnatul său Ursu².

În secolul al XVII-lea procesul depozitării de pământ a răzeșilor, unii dintre ei urmașii direcți ai foștilor boieri, cu pământul fărmițat prin moșteniri succesive, este evident. Sate întregi se vindeau mai rar. Proprietarii mai pătrund fraudulos în obștile răzeșilor prin false adopții sau danii pentru salvarea din nenorociri imagine, de fapt vânzări mascate. În felul acesta era eludată legea protimisului sau dreptul de preemțiune, inițial un răzeș nu avea voie să vândă unui străin, mai târziu o putea face, dar numai cu deplinul acord al membrilor obștei. De remarcat faptul că vistiernicul Gheuca și clucerul Enache, împreună cu rudele lor, mai ales cel din urmă, au fost principalii cumpărători de pământ din zonă, de la sfârșitul secolului al XVII-lea.

În conformitate cu datele din Dicționarul ... lui Nicolae Stoicescu vom încerca să descurcăm încrengăturile acestor familii legate de Mănăstirea Răchitoasa precum și legăturile dintre ele. Din prima familie, menționată mai sus, s-au impus în arena politică a Moldovei, trei mari dregători. Gheuca Simion, frate cu Dumitru, din vechea familie boierească Caraghiuzel, a îndeplinit mai multe dregătorii importante pârcaș, medelnicer, mare comis, mare spătar, ctitorește biserica din Băcani, moare pe la 1640 fără copii. Gheuca Bejan, nepotul lui Simion, a fost vornic de Bârlad, mare pitar, pârcaș de Galați, moare pe la 1668. Fiul său, Gheuca Vasile a avut cele mai mari demnități – logofăt, mare vistiernic – o viață aventuroasă și un sfârșit tragic.

Urmărind să fie domn după Antonie Ruset, a organizat un complot împreună cu jîtnicerul Bogdan și Lupul slugerul. Au trimis scrisori cu iscălitura falsă a lui Dumitrașcu Vodă Cantacuzino către lăpușneni și orheeni, îndemnându-i la răscoală. Căpitanul Decuseară îl înștiințează pe hatmanul Buhuș, acesta la rândul său, pe domnul Moldovei Gheorghe Duca. Deși soțiile lor erau verișoare, domnitorul poruncește să fie ucis la 2 octombrie 1680³

La 20 iulie 1645 (7153) Vasile Lupu Voievodul Moldovei întâlnește lui Iftimie Vătaful răscumpărarea unei ocine din Dracsini, de la Dumitrașcu Gheuca, întorcând acestuia 75 de galbeni ungurești⁴

Ioniță namesnicul Bârladului și mai mulți oameni de seamă din oraș și împrejurimi, adevăresc, la 22 februarie 1646 (7154), cum Balan Hulpe și cu nepotul său Arimeuca și Balan, feciorul Catrinei și Istrate, feciorul Agahiei – toți din satul Greci -, vând părțile lor de moșie lui Dumitrașcu Gheuca, drept 24 ughi⁵

Ioniță vornicul de Bârlad și Ionașco șoltuzul cu 12 pângari și alți orașeni adevăresc, la 24 februarie 1646 (7154), că Gligorașco, feciorul lui Dumitrașcu Gheuca, plătind capul cumnatu – său Cazacului de la pierzare, cu un cal bun drept 12 ughi și 6 galbeni, bani gata, a luat de la acesta părțile de moșie, ce le avea în Fărânești, ținutul Covurlui și în Strâmba din ținutul Tutova⁶.

Ionașco șoltuzul cu 12 pângari ai orașului Bârlad, împreună cu alți târgoveți martori, pe lângă care și Gheorghe parcălabul de Tutova, adevăresc la 6 iunie 1647 (7155), că Constantin cu frații și surorile lui, din satul Răchitișu, au vândut partea lor de moșie, de acolo, lui Dumitrașcu Gheuca, vornicul, în 30 lei bătuți; de asemenea și Albul și cu frate – său, Gheorghe, din Greci, partea lor de moșie, drept 6 unghi bătuți, aceluiași cumpărător⁷

Iordachi și soră-sa Băia, feciorii lui Constantin, nepoții Savei de Ceucani, vând la 7 iunie 1662 (7170) jumătate de sat din Strâmba lui Gavril și lui Pascal, feciorii lui Glegorași ot Ruși, drept 69 lei bătuți.

La 4 iunie 1667 (7175) este făcută hotarnica Frunțișenilor și a Balumireștilor, de către Bejan Gheuca ce a fost pitar mare, în urma poruncii ce i s-a dat de către Ilieș Alexandru Vodă (1667 – 1668)⁹

În Iași este emis, la 18 martie 1676 (7184), un act de către Antonie Ruset (Rosetti) Voievod care împrumutnicește pe Constantin Iorga și pe Vasile Gheuca a opri și ține satul Jorăști și părțile din Românești, Comănești și Hărmănești pe Jeravăț, pe care le ține Vrabie cu nepoții lui, până vor da aceștia un uric de țigani a lui Simion Jora¹⁰

Chiriac și cu ai săi, vând la 21 martie 1685 (7193), jumătate de bătrân din moșia Românești de pe Jeravăț, vîsternicesei Gheucăi în valoare de 12 lei¹¹

Negura cu surorile sale fac danie Siminei vîsterniceasa Gheculesei părțile lor de ocină și moșie din Românești și Vicoleni¹², la 2 aprilie 1686 (7194).

Tot din Iași, la 2 iulie 1688 (7196), Constantin Cantemir voievod scrie boierului Vasile Costache vel vornic, ca, să meargă pe unde sunt moșiile rămase de la răposatul Isar și, să le împartă între feciorii acestuia, dându-le în a lor stăpânire și părțile rămase de la frații lor cei morți, Canolachi, Vasile și Ion, avându-se acum în vedere și izvodul de împărțeală de la Bejan Gheuca și de la Vâlcu¹³

Scrisoarea lui Ion Grădescul pitar și Toderașco vornic din 24 iulie 1692 (7200) este adresată marelui vornic Alexandru Ramandi în chestiunea pârii ce a avut Gr. Isar cu visterniceasa lui V. Gheuca pentru un loc, odae de vaci, la Bădeana, lângă Bârlad¹⁴

Cartea lui Alexandru Ramandi vel vornic de Țara de Jos este dată la Bârlad, în ziua de 24 iulie 1692 (7200), în pricina dintre Grigore Isar și visterniceasa răposatului Vasile Gheuca, vistiernicul, pentru o odae de vaci, ce s-ar fi făcut la Bădeanul, mai jos de Bârlad, dă rămas pe Isar, după cercetarea făcută la fața locului de către V. Grădescul pitar¹⁵

Enache Cunupi mare clucer, fost cămăraș, spătar al doilea și paharnic, cunoscut de obicei sub numele de Enache clucerul, avea ca mamă pe Safta, fiica lui Dumitru Gheuca, fiind nepotul lui Bejan Gheuca. A murit la 28 februarie 1679, fiind înmormântat la Mănăstirea Răchitoasa. Fiul său Enache Ilie, știut mai mult ca Ilie Țifescu poreclit „Frige – Vacă” era un personaj bine cunoscut în epocă. Prin soția sa Tofana, era înrudit cu mari familii de boerești și voievodale: Racoviță, Palade, Costin. A fost clucer, ispravnic de Tutova, sluger, mare stolnic și mare spătar. A jucat un rol nu prea onorabil în uciderea lui Miron și Velico Costin, pârându-i la domnie pentru organizarea unui complot împotriva lui Constantin Cantemir. Atât Enache clucerul cât și Ilie Țifescu cu acaparat sate întregi de răzeși, transformând locuitorii în clăcași. Metoda obișnuită de pătrundere în obști era, după cum s-a arătat mai sus, vânzarea mascată, falsele danii. O tradiție populară spune că Ilie Țifescu se ruga de răzeși să-i dea atât pământ cât să-i acopere zborul drept al unei albine, atât de lată să fie hliza sa. Aceasta, fiindcă oricât de mică ar fi fost suprafața de pământ, posesorul ei devenea membru al obștii și avea drept la cumpărături în mod legal, nu mai trebuia să i se „dăruiască”¹⁶

Documentele ce urmează a fi prezentate sunt păstrate în depozitele Direcției Generale a Arhivelor Naționale ale României (A.N.R.) și fac parte din fondul Mănăstirii Răchitoasa. Prin vechimea, varietatea și multitudinea lor, documentele prezentate în lucrarea de față constituie surse prețioase de informare pentru cercetarea istorică. Hrisoave, cărți domnești, hotărnicii, zapise, mărturii etc., reflectă procesul de formare și evoluție a domeniului medieval laic și ecleziastic, prețul și circulația proprietății răzășești, preocupările locuitorilor de pe aceste plaiuri pentru agricultură, meșteșuguri și comerț. Mare parte din documente se referă la vânzări, danii și întăriri de moșii.

Numeroase zapise, mărturii, hotărnicii și jalbe ilustrează procesul de deposedare al țăranimii de pământ de către marii proprietari, care redau pricini și neînțelegerile pentru moșii între răzeși și boieri. Documentele atestă și reacția răzeșilor față de fenomenul acapărării pământurilor de către boierime și cler. Este cunoscut modul în care vistiernicul Gheuca, prin mijloace diverse ajunge la sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul celui următor, unul dintre cei mai mari latifundiați din Moldova de Jos. Din documentele prezentate rezultă și formarea domeniului funciar al clucerului Enache. Aceste informații sunt valoroase în privința evoluției proprietății în această zonă și a modului în care proprietarii amintiți au reușit să acapareze o mare

suprafață de pământ în dauna răzeșilor prin vânzări silite sau împrumuturi zălogite și neachitate.

Aceste documente ilustrează procesul de transformare a orânduirii medievale, de apariție și evoluție a elementelor capitaliste, în special în agricultură. Astfel, iese în evidență sistemul arendării moșiilor și al formării „tovărășiilor” arendașești, al muncii plătite, precum și procesul de transformare a sistemului medieval de impunere în sistemul fiscal al societății capitaliste.

Agricultura, ramura de bază a economiei și ocupația principală a locuitorilor, relațiile agrare în general, sunt obiectul hrisoavelor, zapiselor etc. Din documente se desprind informații bogate despre clasa medievală, despre țărănimea liberă sau aservită, precum și despre alte categorii sociale.

La 9 mai 1654, mai mulți boieri mărturisesc că Dabija mare spătar a răscumpărat de la Statie vistiernicul, satul „Fechitești de la Pereschiu”, cu 400 de lei, cu cât l-a vândut acestuia Anghelina, jupâneasa lui Chicoș șătrar¹⁷

Din zapisul emis la 1665 (7173) aprilie 26 desprindem cum Ursu, feciorul lui Mihăilă și al Oprinei, fata lui Constantin Cimbilovici diacul vinde lui Enache mare cămăraș, satul Copcești (Cupcești, lângă Ruși – n.n. azi comuna Puiești), care s-a chemat Ionășești, la Ținutul Tutovei, cu 110 lei¹⁸

Un zapis de vânzare din 11 martie 1667 menționează că Tănase, feciorul lui Grigore din Fechitești, vinde lui State clucerul partea sa de ocină din satul Glăvănești, o jumătate de bătrân din câmp, vad de moară, săpături și pomeți, cu 20 de lei bani gata¹⁹

Prin cartea domnească emisă la data de 25 august 1669 (7177), Ieremia Movilă voievodul Moldovei poruncește să se scrie „dresele” de cumpărătură pe care Ursu călugărul din Gâlțești le va prezenta cu prilejul vinderii către Enache paharnicul al doilea, a treia parte din jumătate de bătrân din acel sat, cu 10 lei, bani de argint. Printre martori figurează diaconul Gligorie iar actul de vânzare – cumpărare este scris de popa Grigore. Prin bătrân se înțelegea partea de pământ provenită de la unul din strămoșii satelor de răzeși. După numărul acestora, satele „mergeau” după unul sau doi bătrâni, de regulă cel mult patru²⁰

Zapisul din 1673 (7181) august 29 menționa faptul că Irimia, feciorul lui Anton pitarul, dăruiește lui Enache, mare clucer, vârul său de al doilea, părți din Ceucani și Divițeni, pe Tutova și o treime din a patra parte din Gura Strâmbei cu casă, pomet, râmnice, vad de moară, locuri de prisacă gata, ca să-l îngrijească pe el și nevasta lui²¹

La 10 aprilie 1674 Pavel, ginerele lui Ștefan Ciocănel, soția sa Strahilia, soacra sa Meliana dăruiesc clucerului Enache o bucată de loc din Gura Strâmbei „... ce i-au fost cumpărătură de la Dumitrescu Buciumaș”²²

Prin zapisul din 1674 (7182) mai 7, Tudora, fata Ilinei, nepoata Cetinei din Strâmba cu feciorul lui Toader, vând lui Enache clucerul moșia lor din Cupcești și Stănugești, primind patru lei li urmând să ia restul după ce vor alege părțile de pământ²³

Zapisul din 1674 (7182) mai 8 se referă la faptul că Toader din Cristești, cu soția sa Gahia, fata popii din Gâlțești, împreună cu nepoții, vând lui Enache clucerul a

patra parte din siliște din hotarul satului Frasini (pe Iezer, la nord de Ruși) cu 30 lei bătuți. Între martori Vasile Ciobotarul²⁴

Vasile și femeia sa Vasâlca, fata Techii din satul Croitori, scriu și mărturisesc cum au dat și au dăruit a lor dreaptă ocină și moșie toată partea femeii Vasâlca ce se va alege la satul Sâmzenești ce este la ținutul Tutovei, au dat și dăruit dumnisale Vasile Gheuca, pentru mult bine ce le-au făcut și i-au scos din mare nevoie²⁵, 1674 (7182) iunie 10.

Cât de adevărată a fost această „dăruire” se vede clar, din documentul următor, datat 10 septembrie 1674: „Enache clucerul dă mănăstirii Răchitoasa, partea sa de moșie ce o are de „cumpărătură” din Gura Strâmbei – Tutova²⁶

Documentul din 1675 (7183) martie 12 este un zapis prin care Cristea fiul lui Toader Cosciug face danie lui Vasile Gheuca, ocina lui din Croitori, pentru binele făcut (?). marele „binefăcător” logofătul Vasile Gheuca mai primește și alte „daruri”²⁷

Un alt zapis emis la 1675 (7183) aprilie 9 menționează că Vasile Rătundul din Croitori și cu femeia sa Maria scriu și mărturisesc cu dreaptă ocină și moșie, un pământ și două săpături de sat la Sâmzenești, ținutul Tutovei, dumnisale Vasile Gheuca ce iaste logofăt pentru binele ce l-au făcut. Între martorii care au asistat s-a aflat și vornicul cel mare Miron Costin²⁸.

Printr-un act din 1676 (7184) ianuarie 3, Fane cu soția sa Nica, fata Ieremie, vând lui Enache clucerul moșia lor din Gâlțești, a treia parte din bătrânul Gâlțescu, cu 80 lei bătuți²⁹

Un alt act de vânzare emis la 1676 (7184) aprilie 29, este zapisul prin care Calița fata lui Toader Coșciug din Cociuba, cu fratele ei Ioniță, vând lui Enache clucerul moșia lor din acel sat, ținutul Tutova, de pe Iezer un bătrân care face a patra parte din tot satul, din câmp, pomi, fânaș, etc., cu 30 lei bătuți. Între martori popa Pavel din Cociula³⁰

Pe data de 9 septembrie 1676 (7184) Pascal, căpitan de la Ruși, împreună cu cumnatul său Gavril cumpără moșie la Gura Strâmbei, își revinde apoi partea sa către Gavril, fiul lui Grigoraș din Ruși, alcătuindu-se peste tot partea vistiernicului Gheuca³¹

La 6 octombrie 1676 (7184), Enache clucerul primește noi „daruri” de pământ de la Malanca, mama lui Gavril armaș și alte rude ale sale, mai multe părți din aceeași Gura Strâmbei³².

Din documentul datat în anul 1677 (7185) ianuarie 2 reținem că Gligorie, cu fratele său Vasile, feciorii Măgdălinei, nepoții Tudorii și Maftioaiei din Cociuba, vând lui Enache clucerul un bătrân din acel sat cu 15 lei bătuți³³

La 19 iunie 1677, într-un document dat la Răchitoasa, prin care este dăruit lui Enache clucerul un loc pentru zidirea unei mănăstiri, sunt pomeniți mai mulți martori din satele învecinate prin care și din Colunești (Biserica de lemn cu hramul „Cuvioasa Parascheva”)³⁴

În ziua de 16 septembrie 1677 (7185) Marușca lui Tircă dăruiește lui Enache clucerul partea sa care se va alege din Cociuba și Gâlțești³⁵

În anul 1678 aprilie 6, schitul exista deja, primind o danie din partea lui Gavril, feciorul Mariei, fata popii din Răchitoasa și Ioniță, feciorul Ilenei, o moșie ce

le aparținea și care cuprindea a cincea parte din acest sat, cu loc de prisacă, de țarină, câmp, de fânaț, loc de pădure, vatră de sat și loc de rămnic. Tot atunci schitul din Răchitoasa primește în dar și moșiile lui Ștefan Ghid din Răchitiș și Răchitoasa³⁵

La 16 octombrie 1678, egumenul Sava dăruiește mănăstirii „Sf. Nicolae” din Galați partea lui Constantin din Răchitiș, din satul Colonești, din uricul lui Petru Munteanu. Probabil Petru Șchiopul (1582 – 1591), frate cu domnul muntean Alexandru al II-lea. Același document consemnează că s-a dat mănăstirii și partea Stancăi, fata lui Năstasi Tălmăciu, a treia parte de la Colonești, de sub Dealul Mare. Interpretarea documentului ne permite să deducem atestarea localității în timpul lui Petru Șchiopul Voievod (1582 – 1591), care dăduse uric pentru o parte din satul Colonești³⁷

Marele clucer Enache Cunupi a încetat din viață la 28 februarie 1679, fiind înmormântat la Mănăstirea Răchitoasa, ctitoria sa³⁸

Dintr-un document din 25 iunie 1679 rezultă că Ion, feciorul lui Lazăr din Fichitești și Vasile, feciorul Antimiei, vând lui Enache clucerul (n.n. Ilie, fiul) a șasea parte din bătrânul lui Ion Buză din satul Gălățești, pe apa Ezărului ținutul Tutova, cu 12 lei bătuți. La aceeași dată sunt pomeniți mai mulți martori din Fichitești, la vânzarea unei ocine din ținutul Tutova³⁹

Al treilea document având aceeași dată este tot un zăpis prin care Ion, feciorul lui Lazăr și Vasile al Antimiei, nepoții Gahiei, vând aceluiași cumpărător, a șasea parte din bătrânul lui Ion Buză din satul Gălățești, pe Iezer, cu 12 lei bătuți. Al patrulea document cu aceeași dată ne prezintă un zăpis prin care Catrina Năstăsăoaie, fata Calistratiei, nepoata lui Ionașco Bălănel din Gălățești, vinde lui Enache clucerul (n.n. fiul) partea sa de ocină, bătrânul Drăgălinii din satul Gălățești, a patra parte⁴⁰.

În documentul din 24 august 1679 (7187) se menționează că Strățulat și soția sa Solanca, fata Calistratiei, nepoata lui Ionașco Bălănel, vând lui Enache clucerul (Ilie) moșia lor din satul Gălățești din bătrânul Mușei și altă parte din acea moșie din bătrânul Ion Buză cu 80 lei bătuți⁴¹

La data de 1 iunie 1681 (7189) Domnului Gheorghe Duca voievodul Moldovei i se face cunoscut de către Cantemir, fost vornic și alții alegerea ce au făcut-o părților de moșie din Gălățești, ale lui Ilieș, feciorul lui Enache clucerul (n.n. Ilie Țifescu), cumpărate de la Catrina și sora sa Solanca, fetele Catrinei, nepoatele lui Bălănel, în total doi bătrâni și jumătate, 238 de pământuri⁴².

La 8 august 1682, Duca vodă, motivat de plângerea făcută de Ion, feciorul Nastasiei din Fichitești, asupra lui Vasile, feciorul diaconului de acolo, poruncește lui Iorga, pârcașul de Tutova, că, dacă va fi dreptul, să sechestreze cele 240 vedre de vin de la Vasile; iar în caz când acesta din urmă nu va voi să se înfățișeze împreună la divan⁴³

Mai mulți martori din Fichitești, Galbeni, Dănceni și Sarba au fost menționați la 30 martie 1685, la vânzarea unei case cu moșie din satul Dănceni, ținutul Tecuci, pe apa Zeletinului⁴⁴

Prima scutire de deseatină de stupi, goștină de oi și de mascuri și de alte dări o primește schitul de la Răchitoasa din partea domnului Moldovei, Constantin Cantemir, la 24 august 1685. Schitul își întindea stăpânirea asupra mai multor ocini, siliști și

moșii atât prin daniile care i se fac, cât și prin numeroasele cumpărături care apar în documente moldovenești de la sfârșitul secolului al XVII-lea⁴⁵

Zapis – 1685 (7193) octombrie 15 – prin care Catrina Turcoaie din Gâlțești, cu feciorii Ion și Apostol, vând lui Ilieș postelnicul, fiul clucerului Enache (Ilie Țifescu), jumătate de bătrân din Gâlțești pe lezer cu 40 de lei⁴⁶

Sidor din Cârna, la 20 iunie 1686, dă partea lui de moșie egumenului Veniamin de la mănăstirea Răchitoasa și lui Ilie postelnicul. Pe lângă acestea le mai dă și siliștile Sparta, Oprișești și Colunești, din vatra satului, câmp de arătură, aoș de fân, vaduri de mori, pomeț și loc de prisăci⁴⁷

Într-un document din 21 iunie 1686 sunt pomenite mai multe siliști situate în Oprișești și alte sate, pe care le pe care le plătește Sidor din Cârna drept pagube lui Veniamin, egumenul mănăstirii Răchitoasa⁴⁸.

La sfârșitul secolului al XVII-lea mănăstirea Răchitoasa, zidită de Enache fost clucer, își întinde stăpânirea peste părțile de moșie cu câmp, fânaș, siliști, vad de moară, râmnice de pește, locuri de prisăci, pomeți, săpături, păduri și vii din mai multe sate, printre care Oprișești Răchitoasa, Cârna ș.a., pentru care Antioh Cantemir voievod întărește un uric mănăstirii la 1 iunie 1687⁴⁹

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea într-un tabel cu scăderea scutelnicilor din satele ținutului Tutova, Fichiteștii apar cu un leu la scăderi⁵⁰

La 1 ianuarie 1690 Gavril din Ruși își mărește proprietatea cu părțile din Gura Strâmbei ale lui Tanasie Buciumaș⁵¹. alt cumpărător în aceeași localitate este mănăstirea Răchitoasa care la 5 septembrie 1690 intră în posesia unor părți de sat stăpânite înainte de Malanca⁵² Un al treilea document este zapisul datat 1690 (7198) octombrie 7, prin care Ion, fiul lui Eftimie din Gherghești dăruiește lui Apostolache, fiul răposatului Enache clucerul părțile sale de moșie din Cociuba cu săpături⁵³

Se observă că falsele dăruiri se practicau și între rude mai mult sau mai puțin îndepărtate, cupă cum vedem din exemplul următor: Gavril armaș, fiul lui Pascal și al Malancăi, nepotul lui Grigoraș din Ruși, dăruiește lui Apostol, fiul lui Enache clucer partea sa de baștină din Gura Strâmbei, pe 29 august 1691. Într-un alt document, având aceeași dată, se asociază acestei dăruiri și sora sa Ancuța⁵⁴.

Printr-un zapis cu dat de 11 mai 1696, vornicul Costache și fratele său Solomon șatrul dădeau lui Ilie stolnicul mai multe părți de moșie pe apa Tutovei, în schimbul altor părți tot de acolo, fiind pomenite satele Bogești și Pogana⁵⁵ la 20 septembrie 1697 Antioh Cantemir Voievod porunca lui Dabija clucerul și lui Gheorghită fost serdar, ca să aleagă părțile lui Solomon deosebit de cele ale lui Ilie, stolnic și alți răzeși din Pogana⁵⁶.

La 11 noiembrie 1697 Antioh Cantemir Voievod întărea marelui stolnic Ilie Enache stăpânirea pentru un loc de prisacă în satul Dragomirești, cu casă, cu două zămnice, cu săpături și pomeți, danie de Țigărea, feciorul lui Cioran⁵⁷

În condițiile creșterii puterii economice a mănăstirii Răchitoasa Ilie Enache – Țifescu, zis Frige Vacă, mare spătar construiește în anul 1697 o a doua biserică de zid cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”⁵⁸

Cele două denumiri ale satului Pogana (Coțmănești) se întâlnesc în documentul de la Antioh Cantemir Voievod care, la 10 octombrie 1698, întărea lui

Ilie Enache, mare stolnic, stăpânirea peste mai multe părți de moșii din mai multe sate, printre care și din satul „Coțmănești ce se chiamă Pogana, pe apa Tutovei”⁵⁹

Prin alte părți de sate de pe valea Zeletinului, pentru care Antioh Cantemir Voievod întărea uric mănăstirii Răchitoasa la 1 iulie 1697, se numără și părțile din Colunești. Alături de celelalte sate vechi răzeșești de pe Valea Zeletinului⁶⁰ satul Colonești pierde părți însemnate din moșia sa care trec la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea fie sub stăpânirea mănăstirii Răchitoasa, aflată în plină expansiune, fie în proprietatea Hagi Panaint și a urmașilor săi⁶¹

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, mai multe părți din moșia și satul Șendrești au fost dăruite mănăstirii Răchitoasa care atunci se înfiripase, astfel că la 1 iulie 1697, Antioh Cantemir Voievod întărește uric acesteia pentru stăpânirea peste mai multe sate, printre care și Șendrești⁶² Tot pe atunci Simion Păcurărescu cu frații și surorile lui dăruiau moșia tatălui lor din Șendrești „sfintei mănăstiri a dumnisale Ionașcu Bogdan postelnicul de la Fătăciune”⁶³

Prin cartea domnească din 1699 (7207) ianuarie 3, Antioh Cantemir voievodul Moldovei întărește lui Ilie Enche feciorul lui Enache clucer, strănepotul lui Dumitrașco Gheuca vornic pentru mai multe sate, între care Cupcești, ce sa numit Ionășești, pe apa Iezerului⁶⁴

La 10 mai 1699 Ion, feciorul Caterinii, fata lui Iftimie Scurtă din Dragomirești vindea lui Ilie Enache, mare stolnic, toate părțile de moșie, numită Pogana, pe apa Tutovei, cu locuri de heleșteu, vaduri de moară, loc de țarină, loc de fânaț în câmp, loc de prisăci în pădure și dumbravă, cu 80 de lei⁶⁵

Printr-o altă Carte domnească datată 1699 (7207) iunie 17 același Antioh Cantemir voievodul Moldovei întărește lui Ilie Enache, feciorul clucerului, pentru satele Frasini și Cociuba. La aceeași dată Antioh Cantemir, mare stolnic, cost clucer, stăpâna peste părțile de moșie din mai multe sate printre care și Stâncășeni, din vatra satului, câmp, livezi, săpături și loc de heleșteu⁶⁶

Pe când biserica se afla la mănăstire, adăpostea o piatră de mormânt ce avea următoarea inscripție: „Această piatră o au făcut și o au înfrumusețat giupâneasa Anna, mare vornoceașă, fiului său Irimie în zilele lui Ioan Duca voievod anul 7188 (1680)”⁶⁷

O altă piatră de mormânt, care se află în biserica mare de zid, are următoarea inscripție: „Această piatră o au înfrumusețat dumnealui Iane (n.n. citire corectă Ilie) mare stolnic cuconilor săi Alexandru și Sata (n.n. citire corectă Safta) a. 7297 (n.n. transcriere corectă 7207 (~ 1699) mai 31”⁶⁸

Din documentele prezentate rezultă formarea unei mari averi a clucerului Enache și a fiilor săi Apostolache și Postolache – Apostol și Ilie, prin deposedarea răzeșilor, realizată prin cumpărături și false danii prin care de cele mai multe ori se plăteau datoriile. Acumulări de pământ s-au făcut și în Strâmba sau Gura Strâmbei din actuala comună Puiești, dar, în primul rând, pe valea Iezerului, în continuarea moșiilor de pe valea Studinețului, satele de răzeși Ruși, Gălțești, Cociuba devenind definitiv de clăcași. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, Mănăstirea Răchitoasa poseda 20 de moșii întregi și 51 parțiale, iazuri de pește, stupine, mori de apă etc. și mult aur lichid sau înodoare.

Cunoscutul spătar Ilie Enache Țifescu, zis Frige Vacă, ajuns la cele mai înalte trepte în ierarhia țării e cunoscut mai ales prin rolul odios pe care l-a avut în omorârea cronicarului Miron Costin și a fratelui său Velicico. În 1691, la Băcani lângă Bârlad se căsătorește Ion Palade cu fata lui Ion Racoviță. La această nuntă se pune la cale un complot care este divulgat lui Constantin Cantemir de către Ilie Enache Țifescu și care are ca rezultat tragică omorârea a lui Miron Costin cronicarul și a fratelui său Velicico. Omorârea celor doi frați care se bucurau de multe simpatii în societatea vremii a stârnit un val de indignare care s-a răsfrânt mai ales asupra lui Ilie Enache, autorul moral al acestei nenorociri. Fapta care îi apăsă conștiința l-a determinat probabil ca, în 1697, să clădească mănăstirea Răchitoasa, căreia îi lasă prin testament jumătate din averea lui, cealaltă jumătate rămânând fiului său Gavrilă care murind fără urmași întreaga sa avere rămâne mănăstirii Răchitoasa⁶⁹

Secolul al XVII-lea a înmulțit bisericile din eparhia Romanului. Unele sunt ctitorii domnești iar altele boierești. Cum se obișnuia, unele au fost clădite în locul bisericilor mai vechi. Printre cele mai importante din punct de vedere arhitectural zidite în secolul al XVII-lea amintim mănăstirea Răchitoasa.

NOTE:

*Două sate aveau să poarte toponimele de Răchitiș și altul mai târziu de Răchitoasa. Satul Răchitiș este atestat documentar la 21 decembrie 1452 (D.R.H.A., II, nr.23). Răchitișul este pomenit în uricul din 22 ianuarie 1495 (D.R.H.A., III, nr.172). În Arhivele Naționale ale României (A.N.R.) în Condica Mănăstirii Răchitoasa la nr. 576, f.50, se află un document datat 1597 iunie 7 din care reiese că Dănilă Voitul cu 12 pârgari din Târgul Bârlad depun mărturie. La 1598 siliștea Ruși pe Orbic era a lui Simion Sechiul cămăraș (**Documente**, XVII, vol. IV, p.208). La data de 1604 aprilie 2 este emis la Bârlad un zăpis prin care Greaca împreună cu rudele sale vând o parte din satul Cupești lui Costea diac „Scriș la Bârlad (A.N.R., fond m-rea Răchitoasa, X/17 peceți aplicate). Satul Ruși – Roman este menționat în **Documente**, XVII, vol. II, p.43 în anul 1606. Satul Răchitoasa apare într-un document din 15 aprilie 1607. Actul – o danie – este întărit la 14 mai 1613 și la 28 decembrie 1616 (C.M.D., I, nr. 1320, D.I.R., veac XVII, vol, nr.261; Ibidem, vol. IV, nr.106). La 1623 seliștea Ruși aparținea lui Dumitrașco Sechi (Documente, XVII, vol.V, p.247). La 11 octombrie 1630 are loc o danie – un loc de prisacă din satul Răchitoasa de la Vârnavă din Răchitiș (C.D.M., II, nr. 601). Vasile Lupu poruncește la 27 iunie 1634 lui Vasile Zeletin, spătarul din Sparta să dea lui Toma din Răchitoasa toată partea de ocină a lui Boldea ... (D.R.H.A., XXII, nr. 170). La 1635 septembrie 2 satele Cărbunești – Neamț, Pleșești – Iași, Ruși – Roman și Vlădești – Tutova se împărțeau între strănepoții și nepoții lui Petrică hatman din secolul al XVI-lea, printre care se află și Petriceico mare armaș (A.N.R., m-rea Răchitoasa, III/7). O danie este întărită de Vasile Lupu la 22 martie 1636, împreună cu satul Răchitiș (C.D.M. II, nr. 1140). La 17 iunie 1654 este menționat într-un zăpis Arion călugărul din Răchitiș (C.D.M. III, nr. 76). Documentul din 2 ianuarie 1655 se referă la un act de danie din satul Răchitoasa

întărit de Gheorghe Ștefan. Satul Cărbunești – Neamț este menționat la 1658 în *Uricarul*, XVI, p.206. Răchitișul și Răchitoasa erau două sate învecinate la 15 aprilie 1662 (C.D.M. II, nr. 81). La 1663 seliștea Ruși – Neamț, cu case era a lui C. Buhușel jitnicer („Arhiva Română”, V, 1940, p.335 – 338).

1. C.D.M., IV, nr.188.
2. *Ibidem*, nr. 147.
3. Nicolae Stoicescu *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec XIV-XVII*, Editura enciclopedică română, București, 1971, p.401 – 402.
4. Iacov Antonovici, *Documente bărlădene*, vol. IV, Bârlad, Tip. și leg. de cărți Constantin D. Lupașcu, 1924, p.87.
5. *Ibidem*, p.89.
6. *Ibidem*, p.90.
7. *Ibidem*, p.94.
8. *Ibidem*, p.98.
9. *Ibidem*, p.106.
10. *Ibidem*, p.116.
11. *Ibidem*, p.122.
12. *Ibidem*, p.129.
13. *Ibidem*, p.134.
14. *Ibidem*, p.145.
15. *Ibidem*, p.147.
16. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p.399.
17. C.D.M., III, nr. 71.
18. A.N.R. fond m-rea Răchitoasa. La 1665 august 5 Pleșeștii – Iași fusese a vornicului Grigore Ureche (*Ibidem*, fond Mitropolia Moldovei; CXLVII/4).
19. C.D.M., III, nr. 1149.
20. A.N.R., fond m-rea Răchitoasa.
21. *Ibidem*.
22. *Ibidem*.
23. *Ibidem*.
24. *Ibidem*.
25. *Ibidem*. La 1674 iunie 22, Crucian feciorul Dochiei, nepotul lui Pitic vinde lui Enache clucerul moșia sa din satul Mănoiu, scrie Toader diacul din Bârlad, X/16.
26. *Ibidem*, fond m-rea Răchitoasa.
27. *Ibidem*.
28. *Ibidem*.
29. *Ibidem*.
30. *Ibidem*.
31. *Ibidem*.
32. *Ibidem*.
33. *Ibidem*.
34. C.D.M., IV, nr. 188.
35. A.N.R., fond m-rea Răchitoasa.
36. C.D.M., IV, nr.260.

37. *Ibidem.*, nr. 306.
38. Nicolae Stoicescu, op. cit. p. 399.
39. C.D.M., IV, nr. 398; *Ibidem.*, nr.399.
40. A.N.R., fond m-rea Răchitoasa.
41. *Ibidem.*
42. *Ibidem.*
43. I. Antonovici, *Documente bârlădene*, vol. IV, Bârlad, 1924, p. 121. La 1682 aprilie 15 satul FiŃinghești (Răzimești) – Putna era al fiilor lui Enache clucer (A.N.R., m-rea Răchitoasa, VII/30). Satul Păunești – Putna este amintit la 1682 iunie 2 când se spune că Ursul Pârcălab era ctitorul său (*Ibidem*, m-rea Răchitoasa, VII/32). Vezi și „Miron Costin”, Bârlad, 1913, p.67, documentul din anul 1638.
44. C.D.M., IV, nr.865.
45. *Ibidem*, nr.914.
46. A.N.R., fond m-rea Răchitoasa. La 1685 mai 9, Ilie Enache postelnicul închină schitul Păunești – Putna ca metoh mănăstirii Bârnova „... ca să nu mai stea pustiu și închis”. (Idem, ms. 646. f.38)
47. C.D.M., IV, nr.1022.
48. C.D.M., IV, nr.1022.
49. *Ibidem*, nr. 1933. Istoria Burdusacilor este comună cu a Răchitoasei, Oprișeștilor și Cârnei, mai ales cu mutarea în vechime a bisericii „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril” de prin dreptul Cârnei în locul unde se află astăzi, între Cârna („Lunca” în noua toponimie aleatorie – cel puțin în acest caz), Oprișești și Burdusaci. Satul Oprișești s-a format mai jos de Răchitoasa fiind atestat la 21 decembrie 1452, prima dată. Uricul dat la Vaslui, la 22 ianuarie 1495 de Ștefan cel Mare întărea lui Toader Iucaș și rudelor sale, ocina lor, mai multe sate, printre care și Oprișești pe Zeletin (Documentul din 21 decembrie 1452 are cota D.R.H., A., II, 1976, nr. 23 iar cel din 22 ianuarie, Idem, III, 1980, nr. 172. La 12 mai 1555 nepoții lui Toader Iuroș vând lui Mihăilă Motaș o bucată de pământ din Oprișești (M. Costăchescu, op. cit., vol. II, p.434). Un ispisoc dat la 2 iulie 1611 se referea la stăpânirea răzeșilor asupra pământurilor din mai multe sate, printre care și Oprișești în timpul lui Constantin Movilă voievod (Constantin Solomon și C.A. Stoide, *Documente tecucene*, vol. I, Bârlad, 1938, p.6). La 22 iunie 1614 în cartea dată de Ștefan Tomșa voievod sunt pomenite mai multe urice ce aparțineau lui Dorobăț din Oncești și Balotă din Oprișești (Idem, vol. III, p.7). Un zapis din 1621 – 1622, aparținând lui Gheorghe feciorul Salomii, menționează vânzarea părții sale din Oprișești, a cincea parte din partea de gios lui Ion Pascu, feciorul lui Zeletin, drept 6 galbeni (Idem, vol. I, p.9). În pisania bisericii de lemn din Oprișești apare numele lui Toader Zeletin, alături de alți ctitori, din același arbore genealogic cu cel din zapisul de mai sus, biserica fiind ridicată doar cu 2-3 decenii mai târziu. Dintr-o scrisoare adresată judecătoriei ținutului

- Iași în anul 1835, rezultă că s-a pierdut ispisocul sârbesc din anul 1638 iulie 23, prin care Vasile Lupu a hotărât delimitarea moșiilor Tudora, Opișești și Cucuieți (col. doc. de la Fil. arh. st. Bacău, București, 1976, nr. 979). Două documente purtând aceeași dată, 5 iulie 1645, consemnează partea din moșia Opișești, dată lui Lazăr de către feciorii Gaftonei, pentru a scăpa de la pe fratele său Dumitru (C.D.M., II, nr. 1788 și 1789). În anul 1668 iulie 7, Iliș Alexandru voievod întărește stăpânirea asupra satului Opișești, dând și un uric în acest sens (Const. Solomon și C.A. Stoide, op. cit., vol. II, p.27). Un zapis de vânzare a lui Borode, feciorul lui Clasăi din Opișești, poartă data de 2 martie 1672 (Idem, vol. III, p.21). În satul Opișești a avut loc cumpărătură și marele logofăt Miron Costin, după cum rezultă dintr-un zapis datat 25 decembrie 1676, pentru a cincea parte din stâlpul Popeștii din Opișești (Idem, p.22-23), precum și din cartea de întăritură a lui Anton Ruset voievod, din 6 ianuarie 1677 (Ibidem, p.23).
50. I. Antonovici, op. cit., p.61.
 51. A.N.R. fond m-rea Răchitoasa. „Ion Neculce”, 1924, p.218 (doc. C.1688, satul Ruși – Roman lăsat de G. Costache fiicei sale Todosica).
 52. *Ibidem*.
 53. *Ibidem*.
 54. A.N.R., Filiala Iași, pachetul 608.
 55. „Miron Costin”, Bârlad, I, 1913, p.20.
 56. A.N.R., fond m-rea Răchitoasa. La 1697 august 8, satul Glăvănești (fost Sănătești) era tot al lui Ilie Enache mare stolnic (A.R.N., ms. 573, f.126). Vezi și hotărârile moșiei satului la Acad. României, MCCLXXXIX/273 și A.N.R., Mit. Mold., dos. 138/1847.
 57. C.D.M., nr. 1876.
 58. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p.696-697.
 59. C.D.M., IV, nr.2034. La 1698 iulie 29, satul Fiținghești (Răzimești) – Putna a mai rămas doar al lui Ilie Enache fost mare clucer (A.N.R. fond m-rea Răchitoasa, IIV/42). Vezi și opusul de doc. din 1837 (Acad. României, MCCXCI/18).
 60. Documente anterioare lui Ștefan cel Mare precizează poziția așezărilor în funcție de localizarea pe văi. Astfel în 1428 sunt amintite sate pe Zeletin (M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, „Viața Românească”, vol. I-II, Iași, 1931-1932). În bazinul inferior al Pereschivului se află așezarea Liești atestată la 1443, 1448 etc., întemeiată de cneazul Lie (Ibidem). Un document din 1428 menționează că se dă șui Sinata trei sate: „unul pe Zeletin, unde este casa lui și pe Frmușel, unde au fost Dragoș”⁶⁶. Satul de Zeletin este actualul Glăvănești, cel de pe Frumușel, Frumușelu (D.I.R., veacul XIV, XV, A., Moldova, vol.I (1384 – 1475), Editura Academiei, București, 1954. Printr-un uric din 1430 se dă „... satili pe amândouă părțile” (Ibidem; Radu Rosetti, <http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova, București, 1907). Cele mai multe așezări figurează în bazinele Zeletinului, Berheciului, Pereschivului, Tutovei etc. Documentele medievale atestă așezări situate pe văi, poziția lor fiind indicată prin referiri la văile în care se află. Există de asemenea mențiuni pentru Zeletin din 1438, 1452, pentru Berheci 1428, 1438, Frumușelu din 1428 (C.Cihodaru, *Câteva constatări în legătură cu proprietatea feudală în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în „Studii și cercetări științifice” seria istorie, anul XII, fasc.1, Editura Academiei, București, 1961. M. Costăchescu, op. cit., D.I.R., veacul XIV, XV, A., Moldova, vol. I (1384 – 1475). Cele mai vechi așezări din Moldova aveau un caracter dual, fapt atestat pentru Colinele Tutovei: „... jumătate de sat din Cârna di pi Zăletin, parte di gios, pe amândouă părțile Zăletinului” – 1492 (M. Costăchescu, op. cit., D.I.R. veacul XIV, XV, A., Moldova, vol. I (1384 – 1475).

61. C.D.M., IV, nr.1933.
62. C.D.M., IV, nr.157, 263, 1933.
63. Corneliu Istrati, *Condica Visteriei Moldovei din anul 1816*, Editura Academiei R.S. România, Iași, 1979, p.64.
64. A.N.R., fond m-rea Răchitoasa.
65. C.D.M., IV, nr. 2096.
66. *Ibidem*, nr. 2105.
67. *Marele dicționar geografic al României*, vol. V, 1902, p.200.
68. *Ibidem*.
69. I. Tanoviceanu, Marele spătar Ilie Țifescu în „Anal. Acad. Rom.”, 1909 – 1910, p.809.

Notițe istorice despre Mănăstirea Răchitoasa (secolul al XVII-lea)

Rezumat

În categoria monumentelor istorice și de artă este inclusă și mănăstirea Răchitoasa, ca lăcaș de închinare din eparhia Romanului, fiind remarcabilă atât prin vechimea ei, cât și prin particularitățile arhitecturale sau prin picturile sale.